

בית א-ל

כיבושי שבט יהודה — בתחילת ספר שופטים — מסתיימים בעיר ירושלים ככתוב שם: "ואת היבסי יושב ירושלים לא הורישו בני בנימין וישב היבסי את בני בנימין בירושלים עד היום הזה" (שם א, כא).¹

וסמוך אליו שבט יוסף וכיבושיו, כשנוי שם: "ויעלו בית יוסף גם הם בית א-ל והי' עמם" (שם א, כב).

סמיכות פרשיות זו, וכן המלה גם שלכאורה מיותרת והוראתה רבוי וכן ציון העובדה ש"ה' עמם" שהוזכרה עוד כמה וכמה פעמים בפרק רק בכיבושי שבט יהודה כמוזכר שם: "ויאמר ה' יהודה יעלה הנה נתתי את הארץ בידו", "ויעל יהודה ויתן ה' את הכנעני וכו'". "ויהי ה' את יהודה" וכו'. וכן שימוש משותף בפעל "עלה" ושלא הוזכר בשאר השבטים מראים בעליל שבכונת הכתוב לעמת את שני השבטים הללו. וכך דרשו חז"ל באגדת בראשית:

"בכל מקום אתה מוצא שני השבטים הללו, יהודה ויוסף, שונאים זה לזה ואנטידיקין (מתנגדים) זה לזה. ויאמר ה' יהודה יעלה ומה כתוב: ויעלו בית יוסף גם הם' (אגדת בראשית ס"ד).²

סמיכות דומה של השבטים הנ"ל מצאנו בספר יהושע. כיבושי יהודה מסתיימים שם בסוף פרק ט"ו ושוב בעיר ירושלים כנאמר שם:

"ואת היבסי יושב ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם וישב היבסי את בני יהודה בירושלים עד היום הזה" (טו, סג).

ובסמוך לכך נמצא כתוב:

"ויצא הגורל לבני יוסף מירדן יריחו למי יריחו המזרחה המדבר עלה מיריחו בהר בית — א-ל" (טז, א).

1 פשוטו של מקרא מורה שעד כאן ועד בכלל מדובר בכיבושי יהודה, אע"פ שאי כיבוש ירושלים מיוחס לבני בנימין משום שבסופו של דבר זכו בני בנימין בנחלת היבסי. ואמנם בספר יהושע מיוחס הדבר לבני יהודה כפי שהובא בהמשך הדברים.

2 בחז"ל מצאנו הרבה על היריבות בין שני השבטים הללו, כגון: "כי הנה המלכים נועדו" — זה יהודה ויוסף שנתועדו יחדו. 'עברו יחדו' — זה נתמלא עברה על זה וזה נתמלא עברה על זה... 'רעדה אחותם שם' — אלו השבטים אמרו: מלכים מדיינים זה עם זה מאי איכפת לנו" (ב"ר פרשה צ"ג) ויעויין עוד במדרש רבה ובילק"ש בתחלת פרשת ויגש ואכ"מ.

ותמוהה סמיכות זו שהרי לפי סדר הנחלות הייה צריך למנות את שבט בנימין אחרי שבט יהודה, שכן סמוכים היו ליהודה וחצצו בינו לשבט יוסף. וכבר העיר על כך רש"י על אתר:

"והרבה מן הארץ הייה בין בני יהודה ובין בני יוסף שנטלו השבטים ביניהם כמו שמצינו בשבט בנימין ויצא גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף וכו'".
והגר"א עמד על סודם של דברים וזה פשרו:

"מפני שיהודה ואפרים הם ראשי השבטים בכל מקום בין בסדר הדגלים וכן מלכים הראשונים היו מהם וכן לעתיד לבוא יהיה משיח בן דוד ומשיח בן יוסף הגואלים והראשים, ולכן נקרא כלל ישראל יהודה ואפרים ולכן בחילוק א"י נטלו גם הם בתחילה." (ביאור הגר"א טז, א).

ואכן מתאור חלוקת הארץ שבספר יהושע, ניכר שחשיבות יתירה הוקדשה לשבטי יהודה ואפרים בירושת הארץ עד כדי כך שהארץ התחלקה כאילו בין שני שבטים הללו בלבד וכאמור שם:

"והתחלקו אותה לשבעת חלקים יהודה יעמד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון".³

ירושלים ובית א-ל

עד עתה שתנו לבנו לסמיכות שבין יהודה ויוסף ולמשמעותה, אך המעיין בדברים יראה שבמקביל לכך הוסמכו גם שני אתרי סגולה בעלי עבר היסטורי מקודש, — ירושלים ובית א-ל, ללמדך שגם המקום גורם, ואמנם כשנתחקה אחר עברה של בית א-ל ומקור שמה, נבחין שקשר הדוק לה לירושלים עד שניתן לומר ששות ערך היא לה, וכחשיבותה של ירושלים ליהודה, כך ערכה וחשיבותה של בית א-ל לבית יוסף.

בצאת יעקב חרנה פגע במקום מסוים ולן בו, כי שקעה לו השמש פתאם. סתמה התורה ולא פירשה שם המקום על אף שציינתו בהא הידיעה כמקום ידוע זה מכבר. וגילה שם המקום רש"י ז"ל וז"ל:

"לא הזכיר הכתוב באיזה מקום אלא המקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנאמר בו וירא את המקום מרחוק" (כה, יא).

וראה זה פלא! בקוץ יעקב בבקר משנתו ומחלומו, נתן שם למקום הנזכר ויקרא לו בית א-ל⁴ ככתוב שם:

3 ובררך רמו נראה להסמיך לכאן את הגמרא בב"ב "הרוצה להעשיר יצפין והרוצה להחכים ידרים", והדבר מאפיין את ההבדל שבין שני השבטים.

4 בית א-ל הוזכרה לראשונה בתחילת פרשת לך לך ככתוב שם: "ויעתק משם ההרה מקדם לבית א-ל ויט אהלה בית א-ל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה'", וכן בפרק לג, ג. אולם נראה שבימי אברהם לא נקרא המקום בית א-ל ונקרא כך ע"ש העתיד. עוד יש לציין את דעת הגר"א: "יעקב קרא לג' מקומות בית א-ל, א' — קרא בית-א-ל לבד, והב' — קרא א-ל בית א-ל, והג' — קרא א-לוקים בית א-ל, וכו' והר בית א-ל הוא שקרא אותו אברהם בית א-ל, ולוהו היא שקראו יעקב בית א-ל ומפני שצריך להזכיר ההר בית א-ל, לכן יזכיר לזה שקרא יעקב בית א-ל — לזוה".

"ויקרא את שם המקום ההוא בית א-ל ואולם לזו שם העיר לראשונה".
 וכיצד יתמקדו יחד שני המקומות הללו אשר כברת ארץ גדולה מפרידה ביניהם? על כרחך
 אתה אומר שלא זהות גאוגרפית לפנינו אלא חפיפה ערכית של המקומות הנ"ל.
 כשם ששימש הר המוריה לאברהם מקום לעליו הרוחני ולהבאתו לשלמות, כך היתה בית
 א-ל בשביל יעקב אבינו.
 וכך שנה לנו רש"י בהמשכם של הדברים:

"ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית א-ל וזו לזו היא ולא ירושלים ומהיכן למדנו
 לומר כן? אומר אני שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה
 בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית-א-ל וזהו ויפגע במקום. וא"ת
 וכשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם? איהו לא יהיב לבייה להתפלל
 במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו?! איהו עד חרן אול כדאמרינן
 בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי
 על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית
 א-ל וקפצה לו הדרך (בית א-ל לא זה הסמוך לעי אלא לירושלים וע"ש שהיתה
 עיר הא-לקים קראה בית א-ל והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא השרה
 שהתפלל בו יצחק וכן אמרו בגמרא לכו ונעלה וגו' לא כאברהם שקראו הר ולא
 כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית א-ל. ע"כ פירש"י מדויק)."

ועדיין צריכים אנו למודעי, מה פשר ההשוואה בין בית א-ל להר המוריה? ומה פירוש
 הגמרא ש'אברהם קראו הר ויצחק שדה ויעקב קראו בית? ומדוע לא יהיב יעקב לבייה
 להתפלל בהר המוריה מקום שהתפללו אבותיו?
 העמיק והרחיב את הדברים הנצי"ב בספרו העמק דבר וזה פירושו:

"אבל חז"ל בריש פ' האשה במס' פסחים אמרו שיעקב אבינו קרא לבייהמ"ק בהר
 המוריה בית א-ל ומבואר שהבינו במקראות כונה שניה... שקרא את הר המוריה
 מקום מיוחד ואברהם קראו הר להורות שמשם השגחה ה' להלחם עם אויבי ה', ויצחק
 קראו שדה להורות שמשם השגחה על פרנסת ישראל, אבל יעקב התבונן אשר גם
 הוא ראה השגחה פרטית בהגנה כמש"כ לעיל י"ג אבל אינו באפן שקראו אברהם,
 אלא אינו זה כי אם בית א-לקים, שמורה על מדת השלום שהגנה על זרעו בקרב עמים
 רבים והי' במדת השלום כמו שהי' יעקב עצמו מושגח בדרך הפלגה במדה זו עם
 לבן ועשו.

יזה שער השמים' — ואם אמר פתח הי' משל שנכנסים בו אנשים המיוחדים לבעלי
 הבית, משא"כ באמרו שער השמים שהוא פתוח לכל אדם, והנה באמרנו לעיל
 י"ב י"ז שהשגחה למלחמה מיוחדת לסוגי תורה, ולפרנסה — לבעלי עבודה,
 אבל שלום — לבעלי גמ"ח וזה שער מפולש גם לאומות העולם ולכל אדם מישראל
 ביחוד, והיינו דאיתא בפסחים דפ"ח: "ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית
 א-לקי יעקב" — לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב
 שקראו בית". ומזה הבין יעקב שכך הוא מדלא ראה אותו החלום בעודנו בבית
 שם ועבר, מקום תורה, אלא כאן מקום ריק מקדושת התורה, אלא בא להורות
 שבא להגיין עליו בכת השלום. וגם ממה שאמר לו ה' יהי' זרעך בעפר הארץ, הרי

5 יעוין ברמב"ן על אתר החולק על רש"י וטוען שבבאר שבע חלם יעקב את חלמו והוא בית
 א-לקים ושער השמים.

שיהיו מוגנים בשפלות. ומוזה הטעם הצטיין יעקב מעתה במדת גמ"ח ושמירת שלום כאשר ניכר בכל ענין. וזה הייה עין יעקב להיות בטח היינו שמירת השלום במנוחה, וממנו נלמוד לשמור מדה זו בעת הגלות שאנחנו כמו יעקב אבינו נודד וגולה. (הרחב דבר, בראשית כח, יט).

ומהנצי"ב למדנו שלא הרי שיטתו של יעקב בעבודת ה' כשיטתו של אברהם ויצחק. לכל אחד פתח ושער משלו לשמים בהתאם לתכונות נפשו והתקופה בה חי, ולכן לא ייחב יעקב לבייה להתפלל בהר המורייה שם התפלל אברהם אבינו, שכן לא ההר (תורה ומלחמה) משך את לבו, אלא דוקא הבית הייה מקור נפתח בשבילו והייה המסילה בה עלה לבית א-ל.

יש כאלו אשר קדש הקדשים שלהם הוא בהר המורייה ולשם יכונו את לבם, ויש אשר בית א-ל (שלום וגמ"ח) להם קדש הקדשים ולשם יכונו את לבם בתפלתם.

וכך שנינו: "למדנו רבינו המתפלל היכן הוא צריך שיכוין את לבו כך שנו רבותינו, המתפלל צריך שיכוין את לבו כנגד קדשי הקדשים וכו', אמר הקב"ה הכל הולכין ומתאווין לביתי אין אתה הולך לשם? קום עלה בית א-ל, אמר רבי יוסי מיד התחיל

6 רעיון זה עובר כחוט השני בפירושו של הנציב לתורה. ונביא כאן את דבריו היסודיים בתחילת פרשת לך ששם השריש לנו לראשונה את יסודות רעיונו וז"ל:

"אשת אברהם" — הוא מיותר וכי בשביל שרה וזכותה לא הי' כדאי לנס? אכן אומר לך כלל

תבין אותו בכל פרשיות הבאות בספר הישר של אברהם יצחק ויעקב שבא ללמדנו כח שלשה

עמודי ההשגחה הפרטית תורה ועבודה וגמ"ח. וכל אחד מהם הוא סגולה להשגחה בפרט אחד,

היינו תורה נקראת חרב וכמו דכתיב חגור חרבך על ירך וגו', ופירושו בשבת ד"ס ההוא בד"ת

כתוב והוא בא להיות כלי מלחמה לנושאי נגד כל מיני מלחמה הן מלחמת תנופה או מלחמת

יצה"ר או מלחמת חולאים ומוסרים כאשר יבואר עוד להלן, כ"ו הי' שעל כן נקראת התורה

משמרת שהיא השמירה מכל רע. עבודה — מביאה פרנסה לעולם, וכמו שכתבנו לעיל ב' הי'

ולהלן ט"ו ט' ובכ"מ. גמ"ח — נוצר שלום כמו שנתבאר ריש פ' נח ובכ"מ. הנה עוד יבואר

(דברים ה' ב') שהקב"ה מתנהג בהשגחתו בשני אופנים. פעם בדרך הטבע ובשימת עין

להסב הטבע למרכז הרצון, ופעם בדרך תפארת למעלה מה"ט ממש, וזה תלוי בכה המקבל

באותו פנים שהאדם מתהלך לפני ה', כך ההשגחה מבטת עליו בזה הפנים. מעתה יש

לדעת עוד דאע"ג שהאבות שלשתם עסקו בשלשת עמודי ההשגחה האלו מכ"מ כל א' מהם

הצטיין בעמוד א', אברהם בתורה שהוא הראשון שהחל להיות עמל בשקידתה כאשר יבואר

בפסוק וישמור משמרת, וכדאי' בע"ז ח' דשני אלפים תורה התחלתו מעת שהי' א"א בן נ"ב.

ואי' ברבה שהי' בכל לילה יושב והוגה ומעיין עד שהיו כליותיו נובעות תורה. ומש"ה אע"ג

שהי' מושגח בפרנסה ובשלום וכבוד מכ"מ כל הספורים באו שבא מכח החרב להכות כל קמיו

בדרך נפלא. יצחק הצטיין בעבודה שהי' עולה תמה, ובילקוט פ' שלח אי' שהי' יצחק שקוע

תמיד בתפילה שהיא במקום עבודה. ע"כ באו כל הספורים שהצטיין ההשגחה עליו פרנסה

כאשר יבואר. יעקב הצטיין בגמ"ח למעלה מטבע האדם כמו באופן שמירת צאן לבן ועוד

יבואר במקומו ע"כ הצטיין ההשגחה עליו בנצירת שלום למעלה מהט', וע' בס' שמות ג' ו'

עוד בזה הרבה וחז"ל ראו והתבוננו עכ"ז ואמרו בפסחים דפ"ח דאברהם אבינו קרא להר הבית

מקום השגחתו ית' הר ויצחק קראו שדה ויעקב קראו בית. היינו משום דא"א ראה משם השגחה

במלחמה ע"כ המשילו להר שהוא מסוגל לניצוח כמש"כ (דברים ל"ג י"ט) ויצחק ראה משם

שפע פרנסה ע"כ כנהו בשם שדה. ויעקב כנהו בשם בית שהוא הגורם לשלום הדרים בו יחד

וכו".

נוטל עצה את השבטים שיעלו עמו שנא' ונקומה ונעלה, אמרו לו להיכן? אמר להם למקום שאמר לי יוצרי קום עלה בית א-ל וכו' (תנ"י וישלח כא.).
ואמנם בזה המקום תיקן יעקב את תפלתו — תפלת ערבית:
"יעקב תיקן תפלת ערבית שנא' ויפגע במקום וילן שם ואין פגיעה אלא תפלה"
(ברכות כ"ו).

ואפשר שכנגד שלש הנהגות שהנהיגו שלשת האבות בעבודת ה', — ושבאו לידי ביטוי בשלשה מקומות שונים — הר המוריה, בית א-ל ובאר שבע? — דרש ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא: "הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שפועו כנגד בית המקדש", וכפי שהסביר רש"י — "נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית א-ל מגיע אמצע שפועו נגד ירושלים".

שיטתו של יעקב, שעיקרה הם שלום וגמ"ח, דרכי נועם וקרוב, התרפסות ושפלות בעת הצורך, — היא למעשה מאבקו עם אומות העולם. אברהם אבינו נאבק את מאבקו בחרב ותורה ואילו יעקב עושה מלחמתו ע"י גמ"ח והתרפסות ושפלות. כך ניתן להבין את מפגשו עם עשיו, בתחילת פרשת וישלח, אשר כל כולה התרפסות — שבע השתחויות, ושמונה פעמים קרא לעשו אדוני — ולמפגש זה קוראה התורה מאבק — "ויאבק איש עמו כל אותו לילה".

ממאבק ממושך זה, שעיקרו בלילה (יעקב תיקן תפילת ערבית), יוצא יעקב כשידו על העליונה — "כי שרית עם א-לקים ועם אנשים ותוכל". והיכן אישר הקב"ה את שיטתו של יעקב ונצחונו? — בבית א-ל! ככתוב בסופה של הפרשה אחרי הגיעו בית א-ל: "ויאמר לו א-לקים שמך יעקב לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל" יהיה שמך ויקרא שמו ישראל" (לה, י.).

וכבר גילה רנ זה רש"י ז"ל וז"ל:

"לא יעקב" — 'לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמ"ה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה אליך בבית א-ל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהן, זה שכתוב וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו (הושע יב). בכה המלאך ויתחנן לו, ומה נתחנן לו? 'בית א-ל ימצאנו ושם ידבר עמנו, המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וכו' (לב, כט).
ומרבוי ההכנות לקראת עליית יעקב וביתו בית א-ל ניכר, כי אכן היתה היא גולת הכותרת במסעו ובה הגיע אל שלמותו ככתוב שם:

"ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוכם והטהרו והחליפו שמלתיכם ונקומה ונעלה בית א-ל ואעשה שם מזבח לא-ל העונה אתי ביום צרתי והיה עמדי בדרך אשר הלכתי" (לה, ב-ג).
הכנות אלו מזכירות לנו את ההכנות של בני"י לקראת מתן תורה, ועוד יש לציין שעליתו בית א-ל באה אחרי צווי מיוחד של א-לקים בדומה לעליתו של אברהם להר המוריה, ושתי עליות אלו מסתיימות בבניית מזבח.

7 מקומו המדויק של שדה יצחק הי' בבאר לחי ראי, אולם הי' זה בסביבת באר שבע, ואפשר שמקום ישיבתו הקבוע של יצחק הי' בבאר שבע.

8 ויעקב השתמש בניסוח דומה בקראו שם למקום חלמו: "אין זה כי אם בית א-לקים וזה שער השמים... ויקרא את שם המקום ההוא בית א-ל ואולם לזו שם העיר לראשונה. ואפשר שלזו מתאימה לשם יעקב, ובית א-ל לשמו ישראל.

שהיה זיו איקונין של יוסף דומה ליעקב

"אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה" וכו' — רש"י, — ומדרש אגדה דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים, אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל ושהי' זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף".

והמהר"ל ב"גור אריה" נתן טעם לדברי אגדה אלו ואלו דבריו:
 "שהי' זיו איקונין שלו דומה לו — הוא דבר נפלא מאד, כי יעקב נשתנה מכל שאר הנבראים בזיו איקונין; 'שופריה דיעקב כעין שופריה דאדם' אשר הוא צלם א-לקים. ולזה זכה יוסף ארי בר חכים הוא ליה — כי החכמה שקבל יעקב מסר לו כי הוא מקבל ממנו לפי שהוא עיקר תולדותיו".

מהי החכמה המיוחדת ליעקב אשר אותה העביר לעיקר תולדותיו? נחזור לבית מדרשו של הנצי"ב ונדלה משם פנינו היקרים:

"וישראל אהב את יוסף מכל בניו" — לא כתיב ויעקב אהב למדנו שלא היתה האהבה משום דברים גופניים ושמוש טוב אלא שראה בו ענינים רוחניים שראוי לאהבה וכתיב 'מכל בניו' וכו' מלמדנו דמ"מ לא מצד המעלה לחוד אהבו ביותר אלא מצד שמעלה יתירה של יוסף הי' בטבע יעקב יותר משאר בניו אשר מטבע הבנים להשתוות לטבע אביהם וכשחזו"ל: האב זוכה לבנו וכמליצת חז"ל: ברא כרעא דאבוה — בזה הי' יוסף מצויין... ובחר (יעקב) במי שטבעו דומה לו ביותר... והיינו משום מדת החסד ואהבת השלום שהיא מדתו של יעקב בהליכות עולם ובמדה זו הי' יוסף מצויין מכל אחיו".

וחזר הנצי"ב על יסודו זה כמה וכמה פעמים בפירושו ונצטט כאן עוד קטע:
 "מא-ל אביך ויעזרך" — הישועה שהגיעה ליוסף מאחיו שרבו עליו לא הי' בכח המלחמה כמו שהגיע לאברהם מרודפו ולא בכח הפרנסה כמו שהגיע ליצחק בעת ששטמוהו פלשתים... אלא בכח השלום כמו שהגיע ליעקב מצורריו כמו עשו ולבן ובשעה שהשלימו עמו הי' זכות מדת החסד והשלום שלו עומד לו להגדילו בכבוד ומעלה בעיניהם באותו שעה" (מט, כה).

וכן פירש הנצי"ב את הפסוק "ויוסף ישית ידו על עיניך" (מו, ד):
 "אבל במצרים לא נשמר עין יעקב כי אם ע"י יוסף היינו מדת בטח בא ע"י גמ"ח ובקשת אהבה יתירה של יוסף כמו שאמר יעקב בברכת יוסף וכו'" (ומן הראוי לעיין בכל דבריו הנפלאים לפסוק זה).

והדברים אמורים לא רק ביוסף עצמו — אלא גם בבניו ובכל שבטו ועל כן נקראו הם בית יוסף (כיעקב שקראו בית), וגם-זאת למדנו מפרושו של הנצי"ב, ואלו דבריו:
 "וכבר ידוע דרע יוסף היו מיוחדים במדת השלום וגמ"ח יותר מברוך התורה והעבודה שהי' עיקרם ביהודה ולוי משום הכי הקדים (יעקב) ויקרא בהם שמי תחלה

9 מן ראוי להזכיר כאן את פירוש הנצי"ב לפסוק: "... ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו" — ידוע פירש"י ע"פ המדרש וי"ל עוד שהראה יוסף בזה שאוחז מידת יעקב להכניע עצמו לפני אויביו מש"ה הקדים להשתחוו ולא כשאר בניו שלא עשו אלא מדעת אביהם ולא מדעת עצמם. משא"כ יוסף אחז מדת אביו בזה הפרט כמ"ש הללן מ"ט כ"ד וכן לדורות היו מלכי ישראל מכניעים עצמם כמו שראינו מנהג אחאב עם מלך ארם אלא שלא הי' אז שעת הכושר לכך אבל מדת יעקב ניכרת היטב".

ואח"כ ושם אבותי אברהם ויצחק דמכל מקום היו בהם גם תורה ועבודה" (מח, טז).
וכן כתב בפירושו לספר דברים: (לג—יז):

"כאשר כי באמת הוא בעל חסד בטבע כידוע מדתו של יוסף וכן הליכות אותו שבט כמו שהעידו מלכי ארם שאמרו על מלך ישראל ידענו כי מלכי חסד המה".
ועל כן בירך ה' את יעקב בבית א-ל בברכת הזרע, כשעיקר ברכתו מכוונת לזרע יוסף ככתוב שם: "פרה ורבה גוי וקהל גויים יהי ממך" רש"י — 'גוי' — בנימין, 'גויים' מגשה ואפרים שעתידים לצאת מיוסף והם במגין השבטים" (לה י).
וגויים אלו שהם הם — בית יוסף ממשיכים דרכו של יעקב במידת השלום ואהבה והם יבנו ביתו "בית א-לקי יעקב".

ואכן מצאנו כי על מידה זו השתיתו בית יוסף את עיקר עבודתם בקדש לעומת עבודת המקדש בירושלים, שבשבט יהודה, שהיתה מושתתת בעיקרה על יסוד התורה וכדאיטא ב"העמק דבר" שמות לא, א:

"אלא בשביל שיסוד ירושלים הי' בקדושת התורה כדכתיב כי מציון תצא תורה משא"כ בשילה שהי' בשבט יוסף לא הי' מעולם רב תורה שאפילו הכהנים שבמשכן לא היו לומדים כמבואר... וכל יסוד קדושת משכן שילה עמד בזכות גמ"ח שרבה בשבט יוסף והיינו כדאיטא בסנהדרין ק"ג 'מגרב לשילה שלשה מילין והי' מתערב עשן של פסל מיכה עם עשן של שילה ובקשו מלה"ש לדחות ויצאה בת קול אל תדחו שיש בהם גמ"ח של הכנסת אורחים וכו'".

נמצאנו למדים שבני יהודה הם ממשיכי דרכו של אברהם במלחמתה של תורה, והם תלמידיו המובהקים אשר עולים בהר קדשו לירושלים, ולעומתם בני יוסף עולים גם הם בית א-ל, כי שם נגלו הא-לקים ליעקב ומשם בית תפלה לכל העמים, בהיותה עיר שחוט של חסד משוך על פניה.

על כן למדנו הלכות לוייה (חסד של אמת) מבית-אל אשר לזו שמה בראשונה:

תניא: הי' ר"מ אומר כופין ללוייה ששכר הלוייה אין לה שיעור שנאמר: "ויאמרו (בית יוסף) הראנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חפד", וכתיב "ויראם את מבוא העיר", ומה חסד עשו עמו, שכל אותה העיר הרגו לפי חרב ואותו האיש ואת כל משפחתו שלחו... ויבן עיר ויקרא שמה לזו הוא שמה עד היום הזה".

תניא: היא לזו שצובעין בה תכלת היא לזו שבא סנחריב ולא בלבלה גבוכדנאצר ולא חרריבה ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בה, אלא זקנים שבה בזמן שדעתם קצה עליהם יוצאים חוץ לחומה והם מתים. והלא דברים קל וחומר: ומה כנעני זה, שלא דיבר בפיו ולא הלך ברגליו, גרם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות, מי שעושה לוייה ברגליו — על אחת כמה וכמה" (סוטה מו, ב).

על לזו, עיר החסד והנצח, פרוסה שלות עולם. האהבה ואחוה ושלום ורעות מנת חלקה. לא מלחמות ולא חרב ולא מלאך המות יעברו בארצה, כי שם ציווה להם את החיים עד עולם. וממנה פינה ויחד לבית-אל.

ובית א-ל יהייה לאון

על עליית בית יוסף בית א-ל בעזרת ה', ישנה דרשה במדרש תנחומא אשר נראית כדרשת פליאה וכך שנו שם:

"אמר ר"י: כתוב: 'ויעלו בית יוסף גם הם בית א-ל וה' עמם' — הולכים לעבוד

עבודה זרה ואת אומר וה' עמם! וכי יש צדקה גדולה מזו? הוי "לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים" (תנחומא כי תשא י"ד).

וכנראה שדרשה זו עמדה בפני רש"י כשכתב על פסוק זה כדלהלן:
 "ואעפ"י שדמות מיכה עמהם שהרי מיכה משבת אפרים נאמר כאן וה' עמם הוא שאמר דניאל לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים".¹⁰
 ואפשר שרמזו חז"ל לעגל שהעמיד ירבעם בן נבט בבית א"ל. ובית יוסף גדון על שם סופו.

ואם היתה לפלא בעינינו דרשת חז"ל זו, הרי מתוספת תמיהה על תמיהה בראותנו את אשר דרשו חז"ל על "הברכה" שברך ה' את יעקב בבית א"ל וזה לשון המדרש:
 "גוי וקהל גויים יהי ממך" — ר' יודן ור' איבו ור' משין בן נגרי בשם ר' יוחנן אמרו עתידין בניך לעשות כקהל עמים מה קהל עמים מקריבים בשעת איסור במות אף בניך מקריבים בשעת אסור במות" (ב"ר פ"ב ח.).^{10*}
 ונראה שדברי ר' יוחנן מוסבים על בית יוסף באשר הם הם "קהל הגויים" אשר יעקב נתברך בהם.

מורים הדברים שיעקב לא הצליח להסיר באפן מוחלט את אלהי הנכר מתוך ביתו על אף שניסה להסירם לפני עלותו לבית א"ל וכזאת מצאנו בכת"י של רבינו יואל:
 "הסרו" חסר י' רמז שאחר אותם אלהי נכר טעו עשרת השבטים בימי ירבעם בן נבט, יעקב טמן אותם ולבסוף נלקח משם והוא פסל מיכה והוא עגל ירבעם וזה הסרו חסר יו"ד רמז על עשרת השבטים" (הובא בתו"ש).^{10*}
 ובמדרש שכל טוב דרש על החסר י' באפן אחר:

"לימד שלא היו שאר נשיו חשודות בכך זולתי רחל על תרפי לבן".¹¹

ממדרש זה למדנו שמקור הע"ז בבית יוסף הוא ברחל הצדקת.

10 וברש"י סנהדרין קג, כתב: "כשכתב משה את השם והשליכו אל הגילוס להעלות ארונו של יוסף בא מיכה ונטלו בהחבא, כשהעביר הקב"ה לישראל עבר מיכה עמהם שבידו השם לעשות העגל", שומעים אנו מכאן שארונו של יוסף גורר בעקבותיו יסודות של ע"ז. ומעין זה איתא במדרש שה"ש רבה א, יא: "בשעה שבא משה להעלות ארונו של יוסף כתב ארבעה פתקים של כסף, וחרת עליהם דמות ארבע חיות, דמות ארי, דמות אדם, דמות נשר, דמות שור. השליך דמות ארי והי' נוהם אותו מקום, השליך דמות אדם נתכנסו עצמות יוסף, השליך דמות נשר צף ארונו, נשתייר טס אחד דמות שור בידו (בכור שורו הדר לו) וכשהי' מתעסק עם ארונו של יוסף נתגו לאשה אחת ושכחו (שמא אמו של מיכה?), כיון שכינסו את הזתב לעגל נתגה אותה האשה להם את הפתק והשליכו באש ויצא העגל".

10* מרבי יהודה הלוי למדנו שהעגל הראשון ופסל מיכה ועגלי ירבעם — אשר כולם הם גלגולי תרפיו של לבן — לא היו ע"ז של ממש, אלא מכוונים בעיקרם אל אֵלֵקֵי יִשְׂרָאֵל ועיקר איסורם כאיסור הבמות: 'צריך שנבדיל בין סיעת ירבעם לסיעת אחאב, הבדלה גדולה, כי עובדי הבעל הם עובדי ע"ז לגמרי, ובו אמר אליהו 'אם ה' האֵלֵקֵים לכו אחריי ואם הבעל לכו אחריי'. . . כי סיעת ירבעם לה' אֵלֵקֵי יִשְׂרָאֵל היו כל מעשיהם, ומה שהי' להם מהנביאים — היו נביאי ה', ונביאי אחאב היו נביאי הבעל, וכבר קם יהוא בן נמשי למחות את מעשי אחאב. . . ולא שלח יד בעגלים, ועושי העגל הראשון וסיעת ירבעם ובעלי הכמזת ופסל מיכה לא היו מכוונים אלא לאֵלֵקֵי יִשְׂרָאֵל. . . וכו'. (ריה"ל מאמר ד, יד.).

11 רב המפרשים מסבירים שהע"ז שהיתה בידם היתה משלל שכם.

ומה ראתה רחל לגנוב את תרפי לבן? והלא ידעה שבגנבת התרפים תגרם לכך שלבן ירדף אחריהם ויעכבם בדרך? ושתי תשובות מצאנו בחז"ל לכך: במדרש תנחומא דרשו: "למה גנבה אותם? כדי שלא יהיו אומרים ללבן שיעקב בורח עם נשיו ובניו וצאנו. וכי התרפים מדברים הם? כן דכתיב "כי התרפים דברו און" וכו'. ודרשה שנייה נמצאה שם: "למה גנבה אותם? כדי לעקור מבית אביה עבודה זרה נתכוונה".

מכל האמור לעיל שומעים אנו שבשבט אפרים הי' רבוי של ע"ז ואת שרשיה אנו מוצאים אצל בני יעקב ובעיקר בבית רחל. היש קשר בין תכונות הנפש של יעקב ויוסף — לע"ז? היש קשר בין דרכו בקודש — לאלהי נכר? היש קשר בין בית א-ל לבית און?

דומה ששיטתו של יעקב היא בבחינת "אליה וקוץ בה", כשמשתיים את היחסים בין ישראל לעמים על יסודות של שלום ואחזה, חסד ורעות — אזי חושפים את עם ישראל בפני השפעה שלילית מצד אומות העולם.

הרצון לעקור ע"ז מבית לבן ולקרבו לבית א-ל, טומן בחובו את חשיפת רחל וביתה בפני השפעתו השלילית של לבן, ואף אם הפגיעה אינה קריטית ומידית — עלולה היא לצוץ בתקופת השופטים, או בימי ירבעם בן נבט ושבע בן בכרי וכו', ואזי עלולה בית א-ל להפך לבית און. אפשר שפגיעה זו בזרע קודש מסומלת ע"י צליעתו של יעקב. אולם זאת לדעת — אם ישנו אידיאל של קרוב העמים אל ה' הדרך להשגתה עוברת דרך בית יעקב על אף הסכנות הכרוכות בה — "לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית". וכדברי הנצי"ב: "אבל שלום לבעלי גמ"ח וזה שער מפולש גם לאומות העולם ולכל אדם מישראל ביחוד".

דומני שרעיון זה הביעו חז"ל בסנהדרין:

מגרב לשילה שלישה מילין והי' מתערב עשן של פסל מיכה עם עשן של שילה ובקשו מלה"ש לדחות יצאה ב"ק אל תדחו שיש בהם גמ"ח של הכנסת אורחים".
רוצה לומר: שמשכן, אשר כל עמידתו הוא בזכות גמ"ח, הוא בהכרח גורר בעקבותיו עשן של ע"ז — ואעפ"כ מתקבלת דרך עבודת זו כיון ששכרה רב ואי אפשר בלעדיה.
וכה דיבר הרב קוק זצ"ל בשמועות ראייה עמ' פג:

והנה השבטים שהיו צריכים לקבוע דרך של קדושת ישראל בעולם וביחוד יהודה ויוסף היו מחולקים בשיטה, יוסף אמר כי קדושת ישראל היא ללמד לתועים בינה, להתערב בגויים וללמדם דרכי ה', כדברי הנביא אפרים בעמים הוא יתבולל, להביא קדושה גם לאומות העולם ואמר שמני א-לקים לאדון לכל מצרים, פירוש מעכשיו א-לקים הוא אדון על מצרים, יהודה אמר כי קדושת ישראל צריכה להיות נפרדת מן הגויים, עם לבדד ישכון, כי פחד שיתערבו בגויים וילמדו ממעשיהם, וראה כי מאפרים יצא ירבעם שהעמיד עגלים לע"ז כתוצאת ההתבוללות וכו'.

כשעלה השחר הוברר כי ידו של יעקב על העליונה, ובסופו של דבר גתרפא מצליעתו ובא לבית א-ל שלם בגופו, שלם בממונו ושלם ברוחו, ויקרא שמו ישראל, ואזי יתאחדו שתי השטות, יוסף ויהודה, ומלך מבית דוד יהי' על כולם ככתוב ביחזקאל:

"דבר אליהם כי כה אמר ה' א-לקים הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חברו ונתתי אתם עליו את עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו אחד בידי וכו' ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהי' לכלם למלך ולא

